

Παρουσίαση 26η, 02.02.2025

5η Ενότητα: Η παραγωγή της σχετικής και απόλυτης υπεραξίας

14ο Κεφάλαιο: **Η σχετική και απόλυτη υπεραξία**

Αφού ολοκληρώσαμε τις ιστορικές αναλύσεις του προηγούμενου κεφαλαίου επιστρέφουμε στην θεωρητική ανάλυση του Μαρξ γύρω από την εργασιακή διαδικασία, με μία πιο δομική βάση, ώστε να μπορέσουμε να την αναλύσουμε. Κοιτώντας πίσω στο 5ο κεφάλαιο “Εργασιακή διαδικασία και διαδικασία αξιοποίησης” ο Μαρξ μας θυμίζει ότι εν πρώτοις *Η εργασία είναι μια διαδικασία ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση, μια διαδικασία που ο άνθρωπος διαμεσολαβεί, ρυθμίζει και ελέγχει το μεταβολισμό του με τη φύση μέσω της δικής του πράξης.*

Εκεί, βλέποντας το **αποτέλεσμα -προϊόν** αποκαλυπτόταν το μέσο και το αντικείμενο της εργασίας ως μέσα παραγωγής και η ίδια η εργασία ως **παραγωγική εργασία**.

Με άλλα λόγια, ως παραγωγική εργασία ορίζεται κάθε σκόπιμη ανθρώπινη δραστηριότητα που παράγει χρήσιμα πράγματα εν γένει, που παράγει δηλαδή αξίες χρήσης.

Εκκινώντας από αυτόν τον ορισμό της παραγωγικής εργασίας, τον χαρακτηρίζει ως μη επαρκή για να περιγράψει την συνθήκη της εργάτριας στο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.

1)Από τον εργάτη άτομο στον συνολικό εργάτη

Το κεφάλαιο 14 εκκινεί την συζήτηση γύρω από τον εργάτη και την ατομική εργασία του και την μετατροπή αυτού μέσω της συνεργατικής παραγωγικής διαδικασίας, σε ένα συνολικό εργάτη.

Μας επαναφέρει στα σχήματα αντιθετικών- αλληλοεξαρτώμενων στοιχείων μέσα στα οποία οποία κινείται η παραγωγική εργασία:

- ☐ Πνευματική αλλά και χειρωνακτική εργασία
- ☐ Άμεσο ατομικό προϊόν => κοινωνικό προϊόν

Το κοινωνικό προϊόν είναι το κοινό προϊόν ενός συνολικού εργάτη, δηλαδή ενός συνδυασμένου εργατικού προσωπικού τα μέλη του οποίου μπορεί βρίσκονται εγγύτερα ή μακρύτερα από το χειρισμό αυτού του εργασιακού αντικειμένου. Όσο εξελίσσεται αυτή η κοινωνικοποίηση της εργασίας ο ατομικός παραγωγός είναι όλο και λιγότερο υπεύθυνος για το τελικό προϊόν, δηλαδή για την ιδιοποίηση των φυσικών αντικειμένων για τους βιοτικούς του σκοπούς. Αρκεί να είναι μέρος ενός συνολικού εργάτη και να διεκπεραιώνει κάποια από τις υπολειτουργίες του.

Ο Harvey σχολιάζει το μοντέλο του συνολικού εργάτη οδηγεί σε ένα σχήμα συνολικής εκμετάλλευσης η οποία, με την παραγωγή της υπεραξίας γίνεται πιο μυστικοποιημένη και καθολική.

Και τι λέμε για τις λειτουργίες της διαφήμισης, του μάρκετινγκ και του σχεδιασμού, καθώς και τις επιχειρηματικές υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για την πώληση

εμπορευμάτων, αλλά συνήθως, αν και όχι πάντα, είναι χωρισμένες από τις άμεσες παραγωγικές δραστηριότητες ενός "συνολικού εργάτη"; Μήπως περιορίζεται μόνο σε δραστηριότητες εντός του εργοστασίου; Ο ακριβής ορισμός είναι δύσκολο να βρεθεί και φαίνεται πως δεν μας δίνει ακριβής λύση - γι' αυτό και υπάρχει η αμφισβήτηση. Αλλά χωρίς τη βοήθεια ενός τέτοιου εννοιολογικού πλαισίου, θα ήταν δύσκολο να γίνει η μετάβαση σε μια πιο μακροθεωρητική προσέγγιση για τη δυναμική του καπιταλισμού.

2)Κεφαλαιοκρατική παραγωγή και παραγωγική εργασία

Όπως μας θυμίζει ο Μαρξ: «Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή είναι στην ουσία παραγωγή υπεραξίας». Με αυτή την έννοια, παραγωγική εργασία και κατά προέκταση εργάτης στον καπιταλισμό δεν είναι η εργασία που απλώς παράγει αξίες χρήσης ή εμπορεύματα αλλά η εργασία που παράγει υπεραξία.

Παραγωγικός είναι μονάχα ο εργάτης εκείνος, που παράγει υπεραξία για τον κεφαλαιοκράτη ή που χρησιμεύει στην αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου. ...Η έννοια λοιπόν του παραγωγικού εργάτη καθόλου δεν περικλείει μονάχα μια σχέση ανάμεσα στη δράση και το ωφέλιμο αποτέλεσμα, ανάμεσα στον εργάτη και στο προϊόν εργασίας, αλλά περικλείει μια σχέση παραγωγής ειδικά κοινωνική, που έχει γεννηθεί ιστορικά και βάζει στον εργάτη τη σφραγίδα του άμεσου μέσου αξιοποίησης του κεφαλαίου. Τονίζει ότι «δεν είναι ευτύχημα, αλλά κακοτυχία να είναι κανείς παραγωγικός εργάτης» καθώς το να είναι παραγωγικός ένας εργάτης ισοδυναμεί με το να υφίσταται εκμετάλλευση.

Χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του δασκάλου αποκαλύπτει αυτές, τις ειδικά καθορισμένες κοινωνικές σχέσεις και μέσω του παραλληλισμού με το εργοστάσιο λουκάνικων, την βία που περιέχεται εντός αυτών.

Στα αποτελέσματα της Άμεσης Διαδικασίας Παραγωγής(resultate) αναλύεται αυτή η ειδική κοινωνική μορφή και ο σκοπός της καπιταλιστικής παραγωγής της εργασίας που προϋποθέτει και του πλούτου που δημιουργεί. Εκεί δηλώνει : *«παραγωγική είναι μόνο εκείνη η εργασία που παράγει άμεσα υπεραξία... μόνο η εργασία που καταναλώνεται άμεσα στη διαδικασία παραγωγής για την αξιοποίηση του κεφαλαίου»*

Η θέση αυτή του Μαρξ εγείρει ιδιαίτερους προβληματισμούς για τον διαχωρισμό παραγωγικής και μη παραγωγικής εργασίας. Παραδείγματα μη μισθωτής εργασίας δεν μπορούν να αποτελέσουν παραγωγική εργασία; Τι συμβαίνει με τους εργαζόμενους στις υπηρεσίες και με τους αυτοαπασχολούμενους; Ο Μαρξ δηλώνει στο αδημοσίευτο αυτό κεφάλαιο ότι μόνο ένα μικρό μέρος των υπηρεσιών μπορεί να υπαχθεί στο κεφάλαιο, οπότε η εργασία σε αυτά δεν μπορεί να λαμβάνεται υπόψιν ως παραγωγική εργασία!

Όσον αφορά την οικιακή εργασία τα φεμινιστικά αντανakλαστικά του Μαρξ αρνούνται (για μια ακόμη φορά). Φεμινιστικές κριτικές αντιτίθενται σε αυτή τη θέση, τονίζοντας

ότι η οικιακή εργασία μειώνει την αξία πώλησης της εργασιακής δύναμης παράγοντας έτσι υπεραξία για το κεφάλαιο.

3)Απόλυτη και Σχετική υπεραξία: Πραγματική και τυπική υπαγωγή στο κεφάλαιο

Σε αυτό το σημείο Μαρξ επιστρέφει στην περιγραφή -με μεγαλύτερη λεπτομέρεια- κάποιων δομικών στοιχείων των ιστορικά καθορισμένων χαρακτηριστικών του κεφαλαίου. Ξεκινάει αναλύοντας τις ιδέες της σχετικής και απόλυτης υπεραξίας και το πως αυτές πραγματώνονται μέσω της εργασίας.

- Απόλυτη υπεραξία: Παράταση της εργάσιμης ημέρας
- Σχετική υπεραξία: μέθοδοι ανάπτυξης παραγωγικότητας της εργασίας και περιορισμού του αναγκαίου εργάσιμου χρόνου της ημέρας σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα- αυξηση υπερεργασίας.

Σημειώνει ότι η ύπαρξη του τελευταίου προϋποθέτει λογικά την προηγούμενη ύπαρξη του πρώτου: η δυνατότητα μείωσης της αξίας της εργατικής δύναμης μέσω της μείωσης της αξίας των εμπορευμάτων που καταναλώνει ο εργάτης προϋποθέτει ότι η εργάσιμη ημέρα είναι ήδη χωρισμένη σε αναγκαία και υπερβάλλουσα εργασία, δηλαδή ότι η υπεραξία παράγεται ήδη. Στην πραγματικότητα, ενώ η παραγωγή απόλυτης υπεραξίας αποτελεί τη γενική βάση του καπιταλιστικού συστήματος, είναι η παραγωγή σχετικής υπεραξίας που *“επαναστατικοποιεί πλήρως τις τεχνικές διαδικασίες της εργασίας και τις κοινωνικές ομαδώσεις”*.

Η παραγωγή σχετικής υπεραξίας απαιτεί έναν *«συγκεκριμένα καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής»*, ο οποίος αναδύεται αυθόρμητα με βάση την τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο. Αυτή η τυπική υπαγωγή αντικαθίσταται στη συνέχεια από μια πραγματική υπαγωγή.

Αυτή η διάκριση μεταξύ απόλυτης και σχετικής υπεραξίας μπορεί να φαίνεται με την πρώτη ματιά ανούσια: αφού, στο βαθμό που η απόλυτη υπεραξία απαιτεί την ανάπτυξη της παραγωγικότητας της εργασίας σε επίπεδο ικανό να επιτρέπει τον περιορισμό του αναγκαίου χρόνου εργασίας σε μόνο ένα μέρος της εργάσιμης ημέρας, είναι επίσης σε κάποιο βαθμό σχετική υπεραξία, και στο βαθμό που η σχετική υπεραξία προϋποθέτει την απόλυτη επιμήκυνση της εργάσιμης ημέρας πέρα από το χρόνο που απαιτείται για την επιβίωση του εργάτη, είναι με τη σειρά της σε κάποιο βαθμό απόλυτη υπεραξία.

Ωστόσο θέλει να αποδείξει ότι η διάκριση είναι **πραγματική**, κάτι που καθίσταται απολύτως σαφές μόλις ανακύψει η αναγκαιότητα να αυξηθεί ο ρυθμός της υπεραξίας. Υποθέτοντας ότι η εργατική δύναμη αγοράζεται και πωλείται στην αξία της, ο ρυθμός της υπεραξίας μπορεί να αυξηθεί με μόνο δύο θεμελιώδεις τρόπους: είτε, υπό συνθήκες σταθερής παραγωγικότητας και έντασης εργασίας, μέσω της απόλυτης επιμήκυνσης της εργάσιμης ημέρας, είτε, με τη διάρκεια της εργάσιμης ημέρας σταθερή(και εφόσον ο μισθός δεν πρόκειται να πέσει κάτω από την αξία της

εργασιακής δύναμης) μέσω αλλαγών είτε στην ένταση της εργασίας, στην παραγωγικότητα της εργασίας, ή και στα δύο.

4)Ιστορική ανάδυση της σχέσης κεφάλαιο και της παραγωγικότητας της εργασίας

Συνεχίζοντας ο Μαρξ θέλει να καταδείξει πως η βάση της υπεραξίας κάθε άλλο παρά φυσική διαδικασία δεν είναι.

“Εάν η εργάτρια χρειαζόταν όλο το χρόνο του να παράγει τα απαραίτητα μέσα διαβίωσης για την συντήρηση της και της κλίκας της* δεν θα της έμενε καθόλου χρόνος να εργάζεται για τρίτους”.

Υποστηρίζει ότι **η πρόοδος της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης της εργασίας** είναι αυτή που ιστορικά ακολουθεί την αύξηση σε απόλυτο και σχετικό βαθμό της αυτών που ζούνε από την εργασία του άλλου.

Θέλοντας να ασκήσει κριτική στην παρουσίαση της εκμετάλλευσης ως κάτι φυσικό ο Μαρξ χρησιμοποιεί τον παραλληλισμό του κανιβαλισμού.

Μπορεί λοιπόν να γίνει λόγος για μία φυσική βάση της υπεραξίας, αλλά μόνο με το τελείως γενικό νόημα ότι δεν υπάρχει κάποιο απόλυτο φυσικό εμπόδιο το οποίο μπορεί να παρεμποδίζει κάποιον να ξεφορτωθεί από πάνω του την εργασία που είναι αναγκαία για την ύπαρξη του και να την φορτώσει σε κάποιον άλλον, όπως για παράδειγμα δεν υπάρχουν διόλου απόλυτα φυσικά εμπόδια που εμποδίζουν έναν άνθρωπο να χρησιμοποιεί τη σάρκα άλλου ανθρώπου ως τροφή.

Όπως μας θυμίζει η Cleaver: Το Κεφάλαιο, βλέπει τον εαυτό του ως μια «φυσική» σχέση, καθώς παρουσιάζει τη δουλειά όλων ως εκδήλωση της ανθρώπινης φύσης, αντί ως μια δραστηριότητα στην οποία είναι αναγκασμένοι να καταφύγουν.

5)Οι παράγοντες ρύθμισης της παραγωγικότητας της εργασίας

Ο Μαρξ παρέχει μια ανάλυση της σχέσης μεταξύ της παραγωγικότητας της εργασίας και των φυσικών συνθηκών με τις οποίες αυτή συμβαδίζει.

Όπως έχει αναφέρει η ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής βασίζεται στην *κυριαρχία του ανθρώπου επί της φύσης*. Στις μη καπιταλιστικές κοινωνίες, όπως η αρχαία Αίγυπτος, οι μηχανισμοί της πλεονάζουσας εργασίας μπορεί να μην είναι πάντα οι ίδιοι, αλλά η αρχή παραμένει κεντρική. Το πλεόνασμα της εργασίας εξαρτάται συχνά από τις συγκεκριμένες συνθήκες και τις ανάγκες της κοινωνίας.

Με αυτήν την σειρά παραδειγμάτων καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι φυσικοί όροι παρέχουν πάντα **τη δυνατότητα**, ποτέ την πραγματικότητα της υπερεργασίας. Απλά διαφοροποιούν τις ανάγκες και κατά συνέπεια το ποσό της εργασίας που ικανοποιεί αυτές. Αυτό που εξηγεί την παράταση πέρα από την μία μέρα που θα χρειαζόταν ένας άνθρωπος σε εύκρατο κλίμα ή τρεις μέρες ένας άνθρωπος σε τροπικό για να καλύψει τα βασικά για την διαβίωση του σε 6 ημέρες είναι ο εξωτερικός καταναγκασμός.

*Η επιλογή της λέξης race στο αρχικό κείμενο εμπίπτει σε θέμα συζήτησης το οποίο ανακύπτει από την το κεφάλαιο της βιοτεχνίας

Και ο Μαρξ καταλήγει στο σημείο ότι:

Όπως και οι ιστορικά ανεπτυγμένες κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις, έτσι και οι εξαρτημένες από τη φύση παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, εμφανίζονται ως παραγωγικές δυνάμεις του κεφαλαίου, στο οποίο έχουν ενσωματωθεί.

Σε κάθε ένα από αυτά τα παραδείγματα λοιπόν, εκφράζονται συνθήκες κυριαρχίας της τάξης, και η επιβολή της εργασίας σε ορισμένους προς όφελος άλλων, και παρ' όλα αυτά εκφράζεται επίσης ο αγώνας για τον χρόνο, καθώς και η κατανομή του χρόνου και των μέσων διαβίωσης.

6)Κριτική στην κλασική πολιτική οικονομία:

Κλείνοντας ο Μαρξ ασκεί κριτική στις θεωρίες της εποχής γύρω από την υπεραξία και την παραγωγικότητα της εργασίας, αναπτύσσοντας τα beef που περιμένουμε σε κάθε υποενότητα. Γι αυτόν, ο Ρικάρντο αποδέχεται την υπεραξία ως μια φυσική και δεδομένη ιδιότητα του οικονομικού συστήματος, χωρίς να αναρωτιέται γιατί υπάρχει εξ αρχής. Αντί να αμφισβητήσει την ύπαρξή της, επικεντρώνεται στην ποσότητα της, προσπαθώντας να κατανοήσει πόση υπεραξία μπορεί να παραχθεί. Αυτή η προσέγγιση αφήνει αναπάντητο το θεμελιώδες ερώτημα — *γιατί* υπάρχει η υπεραξία.

Ωστόσο, ο Μαρξ αναγνωρίζει ότι η ανάλυση του Ρικάρντο είναι ανώτερη από αυτή των μερκαντιστών. Οι μερκαντιστές, οι οποίοι έβλεπαν το κέρδος να προέρχεται αποκλειστικά από την πράξη της ανταλλαγής (δηλαδή την αγορά και πώληση αγαθών), δεν αναγνώριζαν τον βαθύτερο ρόλο της εργασίας στην παραγωγή υπεραξίας. Αντίθετα, ο Ρικάρντο συνδέει το κέρδος με την παραγωγική δύναμη της εργασίας, υποστηρίζοντας ότι η υπεραξία συνδέεται με την εργασία που γίνεται στην παραγωγή και όχι απλά με την ανταλλαγή αγαθών.

Ο Μαρξ χρησιμοποιεί αυτή την αντίθεση για να δείξει ότι ο Ρικάρντο προχώρησε μπροστά από τις προηγούμενες θεωρίες, αλλά ακόμα δεν κατάφερε να κατανοήσει πλήρως τη φύση της υπεραξίας και τη σύνδεσή της με την εκμετάλλευση στο καπιταλιστικό σύστημα. Αυτή η κριτική αποτελεί μέρος της ευρύτερης επιχειρηματολογίας του Μαρξ ότι η πολιτική οικονομία δεν είχε ακόμη αποκαλύψει τις θεμελιώδεις δυναμικές της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης.